

AHDIYE İLE CEYLAN ARASINDA BİR JÖN TÜRK: AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN FEMİNİZMİ*

*Hülya ARGUNŞAH***

ÖZET

Bu makale edebî esere yöneltilmiş sosyolojik bir dikkattir. Deneyimini Jön Türk romanı üzerinden gerçekleştirir.

Jön Türk, Ahmet Mithat Efendi’nin 1908’de tefrika edilen 1910 yılında da kitaplaştırılan romanıdır. Yazarının son eseri olan bu roman, adından dolayı siyasal bir gönderme taşır. Politikadan olabildiği kadar uzak durmaya çalışan Mithat Efendi, Meşrutiyet’in getirdiği hava içinde yazarak yayımladığı bu romanıyla devrine bağlanmak istemiştir. Gerçekten de eser bir tarafıyla Meşrutiyet öncesinde süren istibdadı tenkit eder. Ancak *Jön Türk*’ün asıl meselesi bu değildir. Çünkü Mithat Efendi yazdıklarıyla devrine her zaman politikanın üzerinde kalıcı mesajlar vermek ister.

Jön Türk, yazarının yeni bir dönemin başında devrinin insanına yönelttiği uyarılarını taşır. Mithat Efendi, Meşrutiyetin yeniden ilanının oluşturduğu hürriyet havası ve başıboşluktan endişeye kapılmış ve dönemin kavramları üzerinde zihin yormuş olmalıdır. Nihayet bu yeni devri yönlendirmeyi, en azından uyarılarını yapmayı kendisi için vazife sayar. Çünkü yazarın *Jön Türk*’teki ilgisi, kişisel hürriyetler içinde değerlendirilen konuları bir kez daha tartışmaya açmaktır. Konusu bireysel olmakla birlikte bir tarafıyla toplumsal bir konu olan evlilik anlayışlarıdır. Fakat ‘nasıl bir kadınla evlenilmeli?’ sorusu dikkatleri kadın eğitimi konusuna çeker. Böylece roman toplumun ve yazarın uzun yıllar boyunca üzerinde durduğu meseleye dönmüş olur.

Mithat Efendi, bir modernleşme girişimi olarak başlatılan eğitimin kadınları da içine alarak genişlemesi karşısında endişelenmektedir. Özellikle eğitilen kadınların Avrupa’daki Feministlerden etkilenmeleri ihtimali onu korkutur. Çünkü kadın eğitiminin toplumu dönüştürme konusundaki etkisinin fark etmiştir. Kadınların toplumun değerleriyle çelişmeyen bir eğitim alması gerektiğini söylemeye çalışır. İslam’ın kadınlara gerekli hakları verdiğine inanan yazar, değişimin bu kurallar içinde olmasını tavsiye eder. Osmanlı kadınları biraz okuyup yazabilmeli, biraz Fransızca bilmeli, ancak daha çok evini idare edebilecek çocukları iyi yetiştirecek bilginin sahibi olmalıdır. Bu erkek egemen bir anlayışın savunmasıdır. Kadınlara sınırlarını yine erkeklerin belirlediği bir hak, özgürlük ve bilgi alanı sunmaktadır.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi, El-mek: hulya@erciyes.edu.tr

Anahtar kelimeler: Feminizm, Osmanlı'da kadın eğitimi, evlilik ve aile, Ahmet Mithat Efendi, Jön Türk romanı

A JÖN TÜRK BETWEEN AHDİYE AND CEYLAN: AHMET MİTHAT EFENDİ'S FEMİNİSM

ABSTRACT

This article is a sociological notice directed to literary work. And puts this approach into practise through the novel of *Jön Türk*.

Jön Türk is Ahmet Mithat Efendi's novel serialized at 1908 and published into a book at 1910. The last work of writer, Jön Türk, involved political reference due to its name. Mithat Efendi, avoiding politics as far as he could wanted to establish a connection with his era over this novel. However the novel criticises despotism continued right before constitutional monarchy. But main problem of *Jön Türk* is not just this. Because Mithat Efendi wants to give permanent message to his era above politics.

Jön Türk undertakes writer's warning to his people at the very beginning of new era. Mithat Efendi must have began to worry wind of freedom and lack of control that seen right after constitutional monarchy declared again, and overthinks about notions of era. Finally he takes it as his duty shaping the new period or at least warning. Because writer's main concern at *Jön Türk* is to open issues related to personal liberty up for discussion once more. Plot of the novel is different marriage manners related to individual also society. But the question of "Marrying to which type of women?" calls the attention to women's education. Thus novel heads to the main problem not only writer's himself but also society insisted on.

Mithat Efendi is worried about expanding education started as modernization initiative involves women. Espacially he is anxious about possibility of educated women are affected European feminists. Because he realized the impact of women's education in social transformation. He tries to imply women have to get a proper education that not conflict with society's standarts. Writer who believes Islam has already given essential rights to women recommends changes must be in the frame of these rules. In the eye's of Ahmet Mithat, Ottoman women must know how to read and write, speak some French but much better have knowledge about raising children and housewifery. This is the defence of male-dominant society. Again he offers to women, rights, freedom and knowledge domain determined by men.

Key Words: Feminism, women education in Ottoman Empire, marriage and family, Ahmet Mithat Efendi, novel of *Jön Türk*.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Bir siyasî roman olarak *Jön Türk*...

Ahmet Mithat Efendi (1944-1912) son romanı olan *Jön Türk*'ü 1910 yılında kitaplaştırmıştı.¹ Bu romanı yayımlandıktan kısa bir süre sonra da hayata veda etti. Aslında o, bu romanı yazdığı -ki önceki asrın 'Hace-i evvel'i olarak yol açıcı kimlikli- dönemini çoktan tamamlamış bir yazardı. Artık düşünce dünyası, inandıkları ve bunları edebiyat üzerinden anlatma biçimleri bakımından eskimişti. Üstelik 1908 Meşrutiyetinin ilanı, sosyal ve siyasal hayatta hatta bu bağlamda edebiyatta pek çok şeyin birden bire 'eski' sıfatıyla anılır olmasına yol açmıştı. I. Meşrutiyet sonrasında gündemini yakından takip eden, çoğu zaman bizzat gündem oluşturan ve geleceği belirleyecek kabullerin sunumunu yapan Mithat Efendi, hayatın bütün alanlarını etkileyeceğini sezdiği yeni oluşumların dışında kalmak istememiş ve *Jön Türk*'le gündeme eklenmeyi arzulamış olmalıdır. Çünkü 'Jöntürk', özellikle İkinci Meşrutiyet günleriyle birleşen siyasal bir isimlendirmedir.

Tanzimat'ı takip eden yıllarda, fermanın hayata geçirmeyi öngördüğü ilkelerin gecikmesi, ortaya mücadeleci bir siyasal grubu çıkarır. İki meşrutiyet arasında devam eden baskıcı sistem ve Abdülhamid'in sert politikaları, meşrutiyet taraftarı olan ve 'Yeni Osmanlılar' diye bilinen bu muhalif grubun faaliyetlerini Avrupa'da ve daha keskin biçimde sürdürmelerine yol açar. Bu sebeple 'Jöntürk/lük', bir kavram olarak İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen zamanda Osmanlı aleyhinde illegal bir teşkilatı ve onun faaliyetlerini hatırlatır. Hedefleri meşrutiyeti ilan etmek, Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymak, seçimler sonrasında oluşturulacak meclis-i mebusanı açmak ve böylece istibdata son vermektir. Sultan Abdülhamit onlara göre hürriyetin önündeki en büyük engel ve baskı uygulayan zorba padişahdır. Bunun için de 'meşrutiyet' zihinlerde 'hürriyet' kelimesiyle birleşmiş ve hemen hemen aynı anlamı yüklenmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilan tarihi olan 23 Temmuz günü ise geçen uzun istibdat yıllarına nispetle 'hürriyet bayramı' olarak da kabul görür.

Jöntürlük Ahmet Mithat Efendi'yi bu noktadan itibaren ilgilendirmeye başlar. Herkes gibi 'meşrutiyet' ve 'hürriyet' kavramlarını dönemin siyasal mimarı olarak kabul gören 'Jöntürk' kavramı ile birlikte düşünmeye başlayan yazar, bu romanıyla adından itibaren Osmanlı'nın siyasal dönüşümüne bir medhiye yazar gibidir. Ancak bu medhiyesini daha çok geçmişe yöneltilmiş bir 'yergi' üzerinden gerçekleştirmeyi seçer. Sürgün, jurnal, hafîye, sansür, yasak yayın ve yasak evrak gibi dönem için anlam içeren kelimeler noktasından bakıldığında eserde meşrutiyet öncesi istibdat yıllarına yöneltilmiş pek çok yergi vardır.² Eserin ana kişisi Nurullah'ın hikâyesinin bir tarafı bu kavramlar üzerine oturtulmuştur.

Oysa Mithat Efendi 16 Mart 1897 tarihinde manevi kızı olarak gördüğü Fatma Aliye Hanım'a yazdığı mektubunda "... onlarca vatanperverlik müfsid olmaktır. Her kim nihilist, sosyalist, anarşist, cumhurcu falan olmaz ise hâin addolunur," derken Jöntürklerden söz etmektedir. Aynı mektubun devamında ise Sultana olan bağlılığını şu cümleleriyle dile getirir: "(...) Evet kızım senin peder-i manevîn pâdişâhına sâdiktir. Sadâkat vaadiyle ve bî'at-ı sahîha ile bî'at eylemiştir. Hazret-i Ali'ye bî'at olduğu gibi. Ama zamanın birçok müşkilâtı var imiş. Bu müşkilât erbâb-ı sadâkati yıldırıp da padişahına olan itâ'at ve sadâkatinden caydıramaz. Ben bu sadâkat yolunda ölmeğe râzıyım. (...) İşte bunu bil de Ahmed Midhat'ı mi yoksa Jön Türkleri mi seveceğine ona göre karar ver."

¹ *Jön Türk*, 11 Eylül 1908-29. K. Sani 1909 tarihleri arasında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilmiş, hemen ardından 1910 yılında *Tercüman-ı Hakikat* Matbaası'na kitaplaştırılmıştır.

² *Jön Türk*'ü siyasal içeriği açısından da değerlendiren bir yazı için bak: Alâattin Karaca, "Ahmet Midhat Efendi'nin Jön Türk Adlı Romanı", *Türkoloji Dergisi*, 1991, C. 9, S. 1, s. 121-141.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Mektup, Fatma Aliye Hanım'ın Selanik'te Jöntürkler tarafında yayın yapan bir gazete ya da dergiye yazı gönderme konusunda teklif alması³ ve edebî hamisi kabul ettiği Mithat Efendi'den nasıl bir tavır takınması gerektiği konusunda görüş sorması üzerine yazılmış olmalıdır. Bu cümlelerse doğal olarak onu hemen rejim yanlısı bir yazar kimliğine yerleştirir. Oysa bundan hemen hemen 11 yıl sonra tefrikasına başlanan *Jön Türk*'te, bu mektupta yazdıklarının aksine, artık kapanmış olan dönemin bazı olumsuz uygulamalarının ne kadar sıkıntı yarattığını ve haksız yere insanların hayatının akışını değiştirdiğini anlatmaktadır. Bu değişimin sebebi Mithat Efendi'nin karakterinde bulunan politikadan uzak durma, her devrin adamı olma ve iyi geçinme arzusu kadar Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi olduğu gerekçesiyle çarptırıldığı Rodos sürgünü olmalıdır. 1873 yılında üç yıl kadar süreyle Rodos adasında sürgün hayatı yaşayan ve oradaki günlerini *Menfa*(1876)'da anlatan yazarın, hatıratı boyunca en önemli kaygısı, bu cezayı gerektirecek bir davranışının ve politikayla ilgisinin olmadığına okuyucusunu daha çok da hükümeti inandırmaktır.

Mithat Efendi'nin genel eğilimi özellikle de Rodos sürgünü sonrasında politikayla ilgilenmemektir. Sema Uğurcan da bu konuda benzer bir tespiti yapar: “Yeni Osmanlılar'ın hürriyet arzularına kapılmayan, memleketin idare sistemini değiştirerek yerine parlamentonun geçmesi fikrine dâhil olmayan Mithat Efendi, *Menfa*'da politikayı tehlikeli bulduğunu telkin eder. Politikaya karşı alınan bu tavra onun romanlarında da rastlarız. Onun ‘saye-i padişahî’de yaşayan kahramanlarından hiç biri siyasetten bahsetmezler,” der (Uğurcan 1987:189).

Mithat Efendi'nin hayatı ve edebî faaliyeti boyunca sürdürdüğü bu eğilimin dışında kalan tek romanı *Jön Türk*'tür. Fakat *Jön Türk* adına rağmen tam bir siyasal roman sayılamaz. İnci Enginün de *Jön Türk*'ün bu tarafına dikkat çeker ve “... Nurullah'ın siyasetle bir ilgisi olmadığı halde, sürülünce ister istemez Jöntürklerle ilgi gösterir ve onlarla görüşür. Akka hapishanesinde Rıfkı Bey sayesinde bu konudan haberdar olur,” der (Enginün 2009: 209). Gerçekten de romanda yazarın asıl meselesi, yıllardır üzerinde durduğu konusunu tekrar gündeme getirmektir. Meşrutiyet yılları ise yazara hem bu konunun etrafını ören bir macerayı hem de bu maceranın zamanına uygun bir zemini sunmuştur. Böylece Mithat Efendi devrin ilgi gören kavramlar dünyasının dışında kalmamış, bir bakıma ‘devrin adamı’ olmayı başarmıştır.

Jön Türk'te yazarın döneminin siyasal konusu olan ‘hürriyet’i bir tarafından yakalayabildiği söylenebilir. Ana kahraman olarak Nurullah'ın evinde yasak yayın bulundurduğu gerekçesiyle tutuklanması, Akkâ'ya sürülmesi, Mısır'a kaçarak Jön Türklerle temasa geçmesi ve orada hayatını yeniden kurması, romanın macerasının devirle ilişkili cephesini yüklenir. Özellikle insanları haksız yere mağdur eden ‘jurnal’ konusu üzerinde duran Mithat Efendi, istibdat yıllarının zaafalarını ve bu zaafaların şahsî menfaatler doğrultusunda nasıl kullanıldığını ortaya koymak ve bir bakıma istibdat yıllarını tenkit etmek istemektedir. Ancak onu asıl ilgilendiren istibdat yıllarının baskısından çok, hürriyetin, hayatın bireysel tarafındaki algılanma ve yaşama biçimidir. Kısacası yazar, hürriyet kavramı karşısında tedirgindir ve yol açabileceği tehlikeleri işaret etmektedir.

Önceki devrin tecrübe sahibi, görmüş geçirmiş, yaşadıklarından pay çıkarabilmiş adamı olarak Mithat Efendi, meşrutiyetin yeniden ilanının oluşturduğu hak talepleri, hürriyet havası ve başıboşluktan endişeye kapılmış ve medeniyet adına vaat edilenler üzerinde zihin yormuştur. Nihayet bu yeni devri de ‘hace-i evvel’ sıfatıyla yönlendirmeyi, en azından uyarılarda bulunmayı kendisi için bir vazife saymış olmalıdır. Çünkü yazarın *Jön Türk*'teki ilgisi, kişisel hürriyetler

³ Fatma Aliye Hanım'ın kız kardeşi Emine Semiye Hanım bu yıllarda Selanik'te yaşamakta ve İttihat ve Terakki Partisi'nin kadın örgütlenmelerini aktif olarak sürdürmektedir. Ablasından da parti faaliyetlerinde destek olmak ve kadınları etkilemek üzere yazılar göndermesini istemiş olmalıdır. Çünkü Mithat Efendi Fatma Aliye Hanım'a yazdığı 9 Ocak 1897 tarihli mektupta da İstanbul'daki baskı dolayısıyla Selanik gazetelerinde Sultan aleyhine imzasız ya da takma isimle yazı yazmanın çirkinliğinden söz eder ve neredeyse bir ‘sansür övgüsü’ yapar: “Herkes sansürün vücudundan şikâyet eylediği halde ben müteşekkirim.” (*Feylesof ve Fazıl Kızım*, 376).

içinde değerlendirilen ancak bir tarafıyla toplumsal bir konu olan kadın erkek ilişkilerini ve evlilik anlayışlarını tartışmaya açmaktır. Bu tartışma 'nasıl bir kadınla evlenilmeli?' sorusu üzerinden Osmanlı'da kadının konumuna ve kadınların eğitimi düşüncesine odaklanır. Böylece roman adına rağmen siyasi bir roman olmaktan uzaklaşarak, toplumun ve yazarın uzun yıllar boyunca üzerinde durduğu 'temel mesele'ye geri dönmüş olur.

Bu noktadan bakılınca *Jön Türk*'ün toplumsal/siyasal ve bireysel olmak üzere iki düzleminin olduğu görülür. Romanın bu iki düzlemini yan yana götürmeye çalışan yazar, bazen dengeyi koruyamaz. Ancak daima toplumsal anlatırken bireyseli, bireyseli anlatırken toplumsalı kasteder. Bu içiçelik, doğal olarak romanın iki sonucunun olmasına da yol açmıştır. Eserin sonunda siyasi bir kavram olan hürriyetin ilanı üzerine onun önünde yıllarca duran, kendi lehlerine kullanan müstebitler cezalandırılır. Diğer yandan bu kavramın bireysel dünyalardaki uzantısında, edildiği bilgi sonunda 'serbesti-i nisvan' fikrine ulaşan; hürriyeti, aşk karşısında kadınların da erkekler kadar serbest olması olarak algılayan ve 'ahrarane izdivaç/mariage liber'i ortaya çıkaranlar da cezalandırılırlar. Yani yazar için aşırı hürriyet de istibdat gibidir. Aşırı olan her şeye karşı olan Mithat Efendi, düşünce dünyasına uygun bulduğu bu sonla istibdatın arkasından gelen hürriyetin sınırsız olmaması gerektiğine dikkat çeker gibidir. Ödül, geleneğin çerçevesini bozmayan ve ona ters düşmeyenlerle istibdatın mağdur ettiklerinin olur.

Tanzimat yıllarının vazgeçilmez konusu olarak kadın eğitimi...

On dokuzuncu yüzyıl, Osmanlı'da batı yönlü bir değişimin hayatın her alanında en derin biçimde hissedildiği dönemdir. Yüzyılın eski ile yeni arasında kalmış insanını yönlendirenler ise doğal olarak modernleşme taraftarı aydınlardır. Bu yüzyıl içindeki bütün modernist yazarlar ve siyasi otorite, Osmanlı insanının bu kritik eşiği eğitimle aşacağı inancında birleşirler. Yeni teşekkül ettirilen eğitim kurumlarıyla fikir daha da etkin bir boyut kazanır. Bu çabalar sayesinde asrın son çeyreğine gelindiğinde, ortada zihinsel dönüşümünü gerçekleştirdiği söylenebilecek hatırı sayılır bir erkek nüfusu vardır. Uzun asırlardır içinde buldukları dünyanın dışına çıkma cesareti gösteremeyen kadınlarsa, lehlerine atılmış küçük adımlara rağmen, çağdaşlaşma adına henüz yeterli bir seviyeye gelememişlerdir. Oysa dışı açık, dolayısıyla zaten sosyal bir hayatın parçası olan erkeklerin aynı zamanda yeni medeniyet anlayışı doğrultusunda eğitim almış olmaları, onları modernizmle daha erken karşılaştırmış ve kadınlar aleyhine ister istemez bir dengesizlik oluşturmuştur. Ancak bu dengesizlik, erkeklerin karşı cinste zihinsel karşılıklarını/devamlarını bulamamaları üzerine çok yönlü bir toplumsal sorun haline dönüşür. Çünkü hem kadınlar eğitimsizdir ve geri kalmıştır hem de eğitilmiş erkekler yalnızdır. Böylece kadınların gecikmiş eğitimi, toplumun bütünüyle medenileşmesi için bir zorunluluk haline gelir. Bu durum, bir yandan devrin yazarları aracılığıyla halka özellikle de kadınlara eğitim fikrini anlatma çabası diğer yandan da onlara yönelik eğitim kurumları açma girişimleriyle çözümlenmeye çalışılır.

Mithat Efendi bu yolda olağanüstü bir çaba göstermiştir. Toplumun her tabakasından kadın eğitimini teşvik etmeyi, kadınları da erkekler kadar eğitimin gerekliliğine ikna etmeyi, bu eğitimin nasıl olması gerektiğiyle ilgili önerilerde bulunmayı, eğitilmiş kadınları yazmaya ve hemcinslerine örnek olmaya yöneltmeyi, yazan kadınların elinden tutarak onları matbuat dünyasıyla tanıştırmayı hayatı boyunca -hem de zevkle- sürdürür. Gazete yazıları, edebî faaliyeti, pedagojik çalışmaları ve kadın yazarlara yönelik teşviki onun bu çok yönlü çabasının somut göstergeleridir.

Jön Türk, Mithat Efendi'nin meşrutiyetin getirdiği ışık altında kadın eğitimiyle bir kez daha -ve son kez olarak- ilgilendiği romandır. Meşrutiyetin vaat ettiği hürriyet havasının bireysel plandaki olası yansımalarını tartışan yazar, kadınlara ve onların etrafındaki meselelere devrin moda kavramı olan hürriyet fikrinin içinden bakmıştır. Hürriyet/serbestiyet kavramından yola çıkarak ve çok tehlikeli bulunduğu 'mariage liber/serbest aşk'ı kadınların gelenekle çelişkiler yaratan eğitimleriyle ilişkilendirir. Hiç şüphesiz bununla yapmak istediği, yeni bir dönemin başında kadın

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

eğitimi adına bundan sonra atılacak adımlar konusunda uyarılarda bulunmaktadır. “Ahmet Mithat Efendi’nin hayali herhalde eğitilmiş, akıllı uslu kadınlar. (...) Kadınların eğitildikçe mevcut toplum şartlarını değiştireceğini hissetmiş olmalı. Mithat Efendi toplum şartlarını değiştirme konusuna yaklaşıyor, ama kadının eğitilmesinden vazgeçmeyi de hiç ağızına almıyor.” (Enginün 2006: 192) O zaman kadınlara toplumun genel kabulleriyle çelişmeyen bir eğitim verilmeli, kadınlar ve toplum, bunun dışında kalan yaklaşımların sakıncası konuda uyarılmalıdır. Yazara göre kadınlar evi bir iktisatçı gibi iyi idare etmeli, gelecek nesli bir öğretmen gibi iyi yetiştirmeli, eğitilmiş erkeğin bir parçası olmalı, onu tamamlamalı ama onu aşmamalıdır. Kısacası bu sınırları olan bir eğitimidir ve sınırlarını ‘erkeğe görelilik’ tayin etmektedir.

İlk eseri *Felsefe-i Zenan*’dan (1870) itibaren kadının eğitimi ve sosyalleşmesi üzerine kafa yoran ve konuyla ilgili fikir üreten yazar, kadın eğitimi konusunu Osmanlı dünyasında başlatır ve ısrarla savunursa da kadınları bilgi karşısında erkekler kadar özgür bırakmaz. Erkekler bilgiden istedikleri kadar alabilirler. Ancak kadınlara düşen kafalarını karıştırmayacak, kadınlık görevlerini sürdürmeyi engellemeyecek ve ortak hayatı kolaylaştıracak bilgiyi öğrenmektir. Bu erkeğe göre bir kadın eğitimi görüşüdür. Mithat Efendi yeni bir sosyal dönemin başında yazdığı *Jön Türk*’te bu fikrinin altını bir kez daha çizer. Zira Meşrutiyetin ilanı üzerine toplumun bütün tabakalarının hak arama çabasına giriştiği bir zamanda, kadınların da hak istemeye girişebileceklerini tahmin etmiş ya da gözlemlemiştir. Bunun hangi noktalara varabileceği konusunda taşıdığı endişeler onu yine kalemine yöneltmiştir.

Bütün eserlerinde bir vesileyle Osmanlı/İslam kadınlarının sahip oldukları haklar bakımından Avrupalı hemcinslerinden daha üstün konumda bulduklarını anlatan yazar, sadece Avrupa’yı değil yerli okuyucusunu -özellikle de kadın okuyucusunu- buna inandırmak istemektedir. Bu konuda da en büyük güveni, İslam’ın kadınlara tanıdığı haklar ve Müslüman kadınların temiz ahlak sahibi olmalarıdır. En büyük korkusu ise Osmanlı kadınlarının devrin yönelişleri yüzünden aşırı hak arayışlarına girişerek toplumsal dengeleri bozma ve temiz ahlaklarını kaybetmeleri ihtimalidir. Bu sebeptir ki romanın feminist öğretileri temsil eden kadını Ceylan, sadece ahlakını ve vicdanını yitirmiş sayılmaz ayrıca dinden çıkmış olmakla da itham edilir. Artık o, kendisini kontrol altında tutan bütün toplumsal, dinî vb. engelleri ortadan kaldırdığına göre kötülüklerin de kaynağıdır: “O yolda terbiye almış ve zaten kanı ve sütü de nasıl olduğu hükmedilememekte bulunmuş olan bir canavar, bir ifrit her şeyi yapar. Hiçbir dinin semtine uğramamış ve ulûhiyetten hiçbir şemme almamış olan böyle bir mel’unu en büyük cinayetlerden men edecek ne gibi ihsas tasavvur olunabilir? Bunlar hep dinsizliğin netayic-i mukteziyatıdır.” (Ahmet Mithat 2003: 221) ⁴ Feminizm böylece, dini -burada İslam’ı- bütün hayatın etrafında konumlandırıldığı tek değer olarak kabul eden bir topluma dinsizlikle eşdeğer, dolayısıyla son derecede olumsuz bir düşünce olarak sunulur.

Jön Türk romanında kadın bahisleri dolayısıyla Avrupa/Hıristiyan kadınıyla Osmanlı/İslam kadınına bir kez daha karşılaştırma fırsatını kullanan yazar, aslında bununla sadece Batı dünyasına yönelik bir savunma yapmış olmaz. Aynı zamanda Osmanlı kadınlarının hak arayışları üzerinde bir ‘otokritik’ başlatmalarını sağlamak ve tabii kendince sınırlar koymak ister. Nitekim Osmanlı kadınlarının önceki yıllarda başlayan hak talepleri ve sosyal hayata katılımları, meşrutiyet ilanını izleyen günlerden itibaren genişlemiş ve artık somut sonuçlarını da vermeye başlamıştır. Kadın derneklerinin kurulması, derneklerde kadınların faaliyet yapmalarının önünün açılması, ticaret ve memuriyet yapabilmelerine izin verilmesi, eğitimle ilgili taleplerinin dikkate alınması ve kadınlara yönelik üniversitenin açılması, çok eşliliğin tartışılması ve boşanma hakkının kadınlara da tanınması bu sonuçlardandır. Bütün bunlar, savaş yıllarının cephe gerisinde olduğu kadar cephe

⁴ Ahmet Mithat, *Jön Türk*, hzl. Kâzım Yetiş, TDK, Ankara 2003, 237 s. (Makale boyunca *Jön Türk*’ün bu baskısı kullanılmıştır. Gösterilen sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir.)

de rol üstlenen, İstanbul mitinglerinin sadece dinlemeyen aynı zamanda konuşan kadınının yetişmesinin önünü açar. Türk kadınının yarım asır kadar bir zamanda bu noktaya gelebilmesinde 'mebhas-i nisvan' konusunu uzun bir müddet tartışma gündeminde tutan Mithat Efendi'nin önemli bir katkısı vardır. Çünkü kadınlı ilgili bahislerin Osmanlı hayatında yaygınlaşması, konuşulur ve düşünüldür olması onun çabalarıyla.

Jön Türk'te mebhas-i nisvan...

Osmanlı dünyasına 'mebhas-i nisvan' konusunu öğreten isim Mithat Efendi'dir. 'Mebhas-i nisvan'ın, sadece kadınları değil toplumun bütünü ve geleceğini ilgilendiren bir konu olduğunu da o anlatır. Kadınların eğitimini, aile ve toplumsal hayat içindeki yerlerini, çalışma hayatına girmelerinin lüzumunu, evlilik bahsi ve bu konudaki haklarını 'mebhas-i nisvan' içinde konuşur. Konuya daima Batının ve Doğunun kendilerine ait değerler dünyası içinden bakan yazar, daima bir karşılaştırma kurar ve toplumun var olan düzeniyle çelişki oluşturmayacak bir kadın modernleşmesini teşvik eder. Bu yüzden onun meselesini kadından çok toplumun bütünü oluşturur. Geniş anlamıyla toplumun, dar anlamıyla kadınların modernleşmesi ya da eskiye bağlı kalması yolunda gördüğü muhtemel sorunlara değinir ve düşünce dünyasına uygun çözüm önerileri getirir.

Bütün kalem tecrübelerinde anlatmak istediklerini -okuyucu kitlesinin seviyesini de göz önünde bulundurarak- fazla dolandırmadan, oldukça açık bir şekilde anlatmayı seçen Mithat Efendi, genel olarak kurduğu iyi kötü gibi karşıtlıklardan yararlanır. Yarattığı birbirinin tezdad olan kişilerle de konusunu/tezini somutlandırmaya çalışır. *Jön Türk'te* de Ahdiye ve Ceylan gibi birbirinin tersi iki kadın yaratır. Mensup oldukları aileler, yetişmeleri, aldıkları eğitim ve yaşama biçimleri, düşünce dünyaları bu kadınları birbirinin alternatifi haline getirmiştir. Romanda verilmek istenen örnek kişilik Ahdiye'dir. Ancak yazar romanı boyunca daha çok Ceylan'ı anlatır. Romanın diğer kişileri hatta olayları, Ceylan'ı ortaya koymak için içindirler ve bizzat Ceylan tarafından planlanmış olayları yaşarlar. Aslında Ahdiye o kadar masum ve temizdir ki ve kendine verili hayatı o kadar itirazsız yaşar ki onun iniş çıkışları, hırs ve kinleri olmayan dümdüz hayatının hikâyesi/romanı da olamaz. Oysa Ceylan trajik bir kişiliktir. Trajedisi içinde ve dışında en keskin biçimde sürer. Çevresindeki herkesin hayat yönünü değiştiren entrikalar üretir. Kısacası o, tam bir roman kişisidir ve bütün varlığıyla da romanı besler ve yürütür.

Ahdiye ve Ceylan arasındaki tek bağ Nurullah'tır. Nurullah'la Ceylan'ın çocukluklarına uzanan bir tanışıklıkları olmasına karşılık Ahdiye'nin her ikisiyle de paylaşılmış bir geçmişi yoktur. Nurullah bu uzun geçmişe rağmen evlenmek için Ceylan'ı değil hiç tanımadığı Ahdiye'yi seçer. Ancak Ceylan tarafından da seçilmiştir. Zaten romanın politik boyutunu oluşturan entrikası da buradan yola çıkar. Çünkü Ceylan, kendisiyle sadece evlenmeyi değil, sevgili olmayı bile reddeden Nurullah'ı, kütüphanesine gizlice yasak yayın ve evrak yerleştirdikten sonra Jön Türk olduğu gerekçesiyle ihbar eder, Akkâ'ya sürülmesine sebep olur. Oldukça ihtiyatlı bir kişi olan Nurullah'ın hikâyesinde Jön Türk olma sayfası da bundan sonra açılır. Ceylan onu sürgünde de rahat bırakmaz. Üzerindeki baskıların artacağını fark eden Nurullah, Jön Türk'lerin daha rahat hareket ettikleri Mısır'a kaçır ve burada hayat şartlarını kendi lehine olgunlaştırarak bütün ailesini Mısır'da birleştirir. Feminist Ceylan yüzünden İstanbul'da kaybettiği huzuru Mısır'da bulur.

Jön Türk'te 'hukuk-ı tabiiyye-i nisvaniyye' konusu Ahdiye, Ceylan ve Nurullah üçlüsünün ilişkileri, kabulleri ve çatışmaları dolayısıyla romanın merkezine yerleşir, kadın eğitimi ve evlilik, eserin üzerinde odaklandığı ana meseleleri oluşturur. Fakat yazarın asıl tezi, kadınların doğru eğitilmesidir. Yanlış eğitimin, daha doğrusu yerli olmayan eğitimin kadınları içinde yaşadıkları toplumla ve onun yaşama biçimiyle çatışmaya düşürdüğünü ve bir takım çatlamalara yol açtığını savunur. Böylece aslında önceki yıllarda aldıkları eğitim yüzünden yabancılaşan erkeklerin yaşadıkları sorunların, bu yolda büyük adımlar atmaya başlamış olan kadınların da başına gelmemesi için tedbir almak ister. Çünkü eğitim, Osmanlı kadınlarını ister istemez 'hukuk-ı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

tabiiyye-i nisvaniyye' ile karşılaştırmıştır. Bu feminizmle tanışma demektir. Oysa Mithat Efendi, 'feminizm'den daha doğrusu feminizmin aşırıya götürülmesinden endişe duymaktadır. Romanında yarattığı Ceylan'la Ahdiye karşıtlığında bu endişesini tartışır ve bir Osmanlı Feminizmi önerisine bulunur.

Ceylan: Feminizmin pişvası

Jön Türk romanındaki kurgunun kadın meselesini ilgilendiren tarafında asıl entrikayı, Ceylan'ın Nurullah'la evlenme isteği Nurullah'ın bunu reddetmesi oluşturur. Roman bu haliyle devrin çok işlenen konularından sayılan evlilikle ilgiliymiş gibi görünür. Oysa Nurullah'ın Ceylan'la evlenmeme sebebine bakıldığında yazarın okuyucunun dikkatini Ceylan'ın yetişme şartlarına çekmek istediği anlaşılır. Ceylan, romanın yabancılaşmış bir ortamda yetişmiş ve yanlış eğitilmiş, bu eğitim dolayısıyla içinde yaşadığı toplumun değerler dünyasının dışına düşmüş kadındır. Yazar onu meydana getiren şartları bütün boyutlarıyla tartışarak devrin kadın eğitimindeki yanlışlarını da ortaya koymak ister.

Ceylan bir genç kız olarak düşünce dünyası, istekleri, bunları ifade etme ve gerçekleştirme biçimleri bakımından içinde yaşadığı toplumun verili düzeniyle çatışma hâlinindedir. Ancak bu durum ailesinin yaşama şartlarının bir sonucudur. Onun yetişme sürecine tanık olan, okumasını yönlendiren ve okuduklarını paylaşan Nurullah bile ondan ürker ve mektubunda "...size amant (:sevgili) olmaya cesaret bulamamış olan bir Nurullah koca olmaya hiç cesaret bulamaz,"(138) diyerek evlenme teklifini reddeder. Onun Ceylan'dan kaçmasının sebebi feminizmin en yüksek seviyesine erkenden sıçrayıvermiş olmasıdır. Bu seviye, evlenme teklifini kadın olarak bizzat Ceylan'ın yapmasından hatta evlenmek bir yana Avrupa'da yaşandığına inandığı biçimde 'marige liber/ahrarane izdivaç/serbest evlilik' teklifinde bulunmasından da anlaşılabilir.

Ceylan'ı yapan sürece bakıldığında iki olgu dikkat çeker. Bunlardan birisi Ceylan'ın doğal çevresidir. Diğeri aldığı eğitim ve okuduğu kitaplardır. Ahmet Mithat, *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi* (1899) ve *Peder Olmak Sanatı* (1899)'nda ifade ettiği üzere anne ile babanın karakterlerinin, yaşama biçimlerinin ve düşünce dünyalarının çocukları üzerindeki tesirlerine inanmaktadır. Ceylan'ın okuyucu zihninde belirginleşmesi için de anne babasıyla içinde yetiştiği çevreyi anlatmaya önem verir. Ceylan, Kâzım Efendi ile Sezayıldil Hanım'ın kızıdır. "...pek koket bir yosma olup her nerede olursa olsun kendisine karşı gülümseyen erkeklere mukabele-i bilmisil vermektan çekinme[yen]" (69) perendebaz anne ile "alafranga cemiyette bulunacak olsa evza-ı frengânesi ve etvâr-ı zen-dostânesi ile celb-i enzâr-ı dikkat" (62) olan babanın kızı olması Ceylan'a farklı olma durumunu daha baştan yükler. Ceylan, anne ve babasından öğrendiği gibi Avrupalı bir yaşama biçimi özentisi içindedir ve Nurullah'a evlenmeyi, olmazsa birlikte yaşamayı teklif edebilecek bir açıklığa sahiptir.

Ceylan, büyük ve alafranga bir konakta hayata başlar. Bir medeniyet geçişi yaşayan Osmanlı'nın küçük plandaki bir yansıması olan bu konakta daha çocukluğundan itibaren eklektik bir dünyayla karşılaşmıştır. Çerkes cariyelerle Fransız mürebbiyeler arasında yetişir. Anne babası ise yerli olanla aralarına çoktan mesafe koymuşlardır. Yani onun eğitiminde yerli hiçbir yöneliş yoktur. Hatta Ceylan yerli olanı her zaman Avrupalı olanla karşılaştırmakta ve ilkel bularak küçümsemektedir. Özellikle kadın hakları, aşk ve evlilik konularında sürekli bir kıyaslama yaparak Avrupalı kadınların serbestliklerine hayran olmaktadır.

Ceylan, doğuştan zeki ve kabiliyetli olduğundan kendisini sevimli bulan büyük hanımların arasında, Çerkes cariyelerin koşullarında paylaşılammış, Fransız madam ve matmazellerinin nazarıdikkatini celp etmiş bunun sonucunda da onların oynadıkları oyunları, çaldıkları sazları, konuştukları dilleri ustaca taklit eder bir hâle gelmiştir. Bu 'zekâ-yı mücessem çocuk' Çerkes cariyeler sayesinde Çerkesçe, Fransız matmazeller sayesinde Fransızca öğrenip konuşmaya bile

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

başlar. Babası “Kızım Çerkesceyi ne yapacaksın. Asıl Fransızca’yı öğren. Alafranga, hem de tam alafranga olmak için Fransızca lazımdır. Kibar kızları hep Fransızca öğreniyorlar,” (65) diye teşvik edince matmazellerin yanına sokulmuş, babasının bizzat hediye ettiği bir alfabe ile de Fransızca’yı öğrenmeye başlamıştır. Bu, anlaşılacağı üzere Ceylan’ın son derece dağınık ve sistemsiz bir eğitime tâbi tutulduğunu göstermektedir. Dahası bu eğitim yerli de değildir. “Dikkat buyurulmalı ki Türkçe okumaya başlamazdan evvel Fransızca okumaya başladı,” (63) diye okuyucusunu uyararak yazar, parlak bir zekâ ve yüksek bir öğrenme kabiliyetinin nasıl kendi seyrine terk edilmiş olduğunu ya da yanlış yönlendirildiğini ve bunun sonuçlarını göstermek istemektedir.

Ceylan’daki Avrupa’ya, Avrupa ahvaline ve Avrupalı kadınların özgürlüklerine yönelik tutkulu hâl, ilgi çekicidir. Tamamen karmaşık bir ortamda yetişirken gözlemedikleri, ebeveyninin hayranlıkları ve yarım yamalak okudukları, onun tutkulu bir taraftar olmasına yol açmıştır. Bu hayranlık ve inandıklarına gözü kapalı sarılarak savunma, onun tükenişinin de başlangıcı olur. Gelişigüzel okumalarla edinilmiş bu tutkulu karakteriyle Ceylan, aynı zamanda ‘Bovarist’ bir kadını örneğidir. O da bütün Madam Bovaryler gibi kitaplardan öğrendiklerine inanır ve kendi kendini tüketir.

Mithat Efendi Ceylan üzerinden, bu yıllarda batı kültürüne aşinalıkları dolayısıyla Osmanlı aileleri tarafından fazlaca tercih edilen yabancı mürebbiyelerin çocuklar üzerinde bıraktıkları yıkıcı tesirlere de dikkati çekmek ister. *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezai’fi*’nde de genç kız ve çocuk eğitiminde yabancı mürebbiyeleri zararlı bulduğunu ifade eder. Annelerin ve babaların çocuk eğitimini yükleneyecek kadar birikimli olmamaları yüzünden aile içine alınan ve özellikle de kızların emanet edildiği bu kadınlar, Osmanlı’nın ve İslam’ın değerlerine saygılı olacaklarına, çocuklar üzerinde aksine bir eğitim uygulamayacaklarına söz verilerse de eğittikleri çocuklar bir süre sonra Avrupa’nın üstünlüğü yanında yer alarak karşılaştırmaya girmektedirler (Ahmet Mithat 2013b: 58).

Batıya olan hayranlık ve bir an önce ona dâhil olma arzusuyla çocukların, bir kısmı eğitimci bile olmayan mürebbiyeler eline bırakılması, kendi kültürüne yabancı bir neslin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Üstelik bu çocuklar az çok öğrendikleri bu yabancı kültüre rağmen yerli bir hayatın içinde yaşamayı sürdürdüklerinden çetin bir teori-pratik uyumsuzluğuyla karşılaşmış, toplumla ciddi bir çatışmaya girmiş ve onun tarafından da dışlanmışlardır. Oysa Ahmet Mithat Efendi yerli olandan yanadır ve artık devlet eliyle sürdürülen düzenli bir eğitime geçiş yapmış olan Osmanlı’da, bu eğitimin faydasını ve kadınlar için de zorunlu hale getirilmesinin ne kadar mühim olduğunu vurgulamak istemektedir.

Ceylan’ın eğitimi burada kalmaz, yaşları geçkince olan mürebbiyelerinden kadın erkek ilişkileri konusunda da yine tamamen gözleme dayalı bir birikim elde eder. Küçük yaşlarında bile aralarında bulunmasında sakınca görülmediğinden, onların maceralarını ve hayallerini dinlemiş, sohbetlerine katılarak, Osmanlı için çok yeni olan ‘hukuk-ı tabiiyye-i nisvaniyye’ ile ilgili fikirleri öğrenmiştir. Yazar bu duruma özellikle işaret eder. Çünkü Ceylan’ın kadınların tabii hakları olarak öğrendiklerinin aslında başka toplumlarda ve başka şartlarda yetişmiş kadınlara özgü bilgiler olduğunu vurgulamak istemektedir. Ancak Ceylan, çocukluğundan itibaren biriktirdiği bu düşünceleri yüzünden -her romantik yazarın kahramanı gibi- aşırı uçlarda yer almıştır. Ayrıca birikimini tecrübe edeceği ortam ve insanlara açıkçası ‘Avrupaca bir ahvale’ de sahip değildir. Ceylan’ın hemen hemen bütün fikirlerini tanıyan, hatta oluşumunda katkıları da olan Nurullah tarafından bile kabul görmemesi de bu aşırılıkları sebeplerdir.

Ailesinden ve yetiştiği ortamdan aldıklarını okuduğu kitaplarla pekiştiren Ceylan, sonunda Avrupa’da bile yaygınlaşmamış Osmanlı’da ise pek nadir rastlanan kızlardan biri oluvermiştir. Babasının mensup olduğu dairenin Fransız kadınlarından aldığı kitapları okuduktan başka Nurullah’ın önerdiği yazarların da tamamını okumuş üstelik onunla girdiği uzun tartışmalarla da

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

düşüncelerini genişletmiş artık ‘itmam ve ikmal noktası’na gelmiştir. Fakat bu nokta korkutucudur: “... eğer Ceylan Avrupa’da bulunsa da bir konferansta şu vukuf ve malumatını ortaya koysa idi feminizm ve sosyalizm meselesinde âdeta pişvâlardan olmak üzere alkışlanırdı. Lâkin bu pişvâlık onu alkışlayanlar nezdinde ne kadar mefheret addolunur ise de akılları henüz çileden çıkmamış olanlar nezdinde de o nispette rezaletten addolunur.” (72)

Mithat Efendi, Ceylan’ın okuyarak ve çevresindeki kadınlardan dinleyerek edindiği kadın hakları ve özgürlüğü ile ilgili fikirlerini onaylamaz ve onun sıra dışı görüşlerini kabul edilmez bulur. Ceylan üzerinden verdiği mesajlarda da feminizmi olumsuzlar. Kadınlara içinde yaşadıkları toplumla yabancılaşmayacak ve aile yaşamını kolaylaştıracak kadar eğitimi tavsiye eder. Bilgiyle yaşam, teori ile pratik birbirinden farklıdır. Ceylan’ın hatası “kendisini berbat eden Frenk kitapları”na harfiyen inanması ve uygulamaya kalkışmasıdır. Bir tartışma sırasında Nurullah bu fikri şöyle özetler: “İnsan *hatta bir kız bile* çok şeyleri öğrenmeli. Fakat içinde yaşadığı mevkiin muktezasına tevfik-i muameleden ayrılmamalı,” dir (48).

Hâlbuki Ceylan, içinde yaşadığı topluma yabancı olduğu için onun değerler dünyasını tanımaz. Kendine ait bir değerler sistemi oluşturamadığı için de ‘mini mini felsefesi’nin esaslarını Avrupa’dan alır. Üstelik bazı taraflarını eksik almış bazı taraflarını da lüzumundan fazla almış olduğundan Avrupa’da bile anlaşılamayacak, ya çok seviyesiz ya da korkulacak kadar aşırı bulanacaktır: “(...) kendisine küfüv olabilecek sınıfın içinde bulunsa eksik almış olduğu cihetlerinden dolayı (...) mıymıntılığı kendisine isnat ederlerdi. Lüzumundan fazla almış olduğu cihetlere gelindiği zaman dahi ‘Aman bu Türk kızı ne başı açık şey! (...) Bu kız değil âdeta bir delikanlı. Hem de (...) tehlikeli bir delikanlı’ diye Avrupalı kızlar dahi Ceylan’ın yanından kaçarlardı.” (53)

Jön Türk, bütün hayatı teoriden ibaret gören, deneyim eksikleri olan Boverist karakter Ceylan’ın hayat felsefesini olumsuzlamak yanlışlığını ve uygulanamazlığını ortaya koymak üzere kurgulanmıştır. Kendini baştan itibaren bütün Osmanlı kadınlarının ‘manevi babası’ olarak ilan eden Ahmet Mithat, artık belli bir olgunluk noktasında gelmiş olan kadın aydınlanması konusunun, bundan sonra akışını yerli ölçüler içinde sürdürmesini ister. Hayatı değiştirmek için büyük çaba sarf eden, okuyan, tartışan, düşünen Ceylan’ın karşısında sadece kendisine sunulan kadar öğrenen sınırlarını zorlamayan Ahdiye’nin rol model olarak sivrilmesi bu sebeptir.

Mithat Efendi son eseri *Jön Türk*’te anlattıklarıyla ilk eseri *Felsefe-i Zenan*’da anlattıklarından -aradan geçen 40 yıla rağmen- hiç uzaklaşmaz. Yazarın elinden çıkan ilk metin de son metin gibi aslında kadınların eğitimini önerir. Fakat bundan daha çok kadın eğitiminin ve eğitilmiş kadının etrafında oluşacak sorunların üzerinde durur. Genel okuyucuya anlam olarak yeni dönemde kadınlar üzerinde düşünmeyi hatırlatan ‘felsefe-i zenan’ gibi *Jön Türk* de kadın okuyucuyu kendilerini algılama biçimleri üzerinde hata yapmamaları için uyarır. Tecrübî bilgiye inanan yazarın endişesi kadınların hayata uygulanmamış bilgiyle yeni sorunlar yaratmalarınıdır. Ceylan’ın var olma sebebi budur. Aslında Ceylan’ın *Felsefe-i Zenan*’ın öğrendiklerini yaşama, tecrübe etme arzusuna kapılan Zekiyesinden çok da farkı yoktur. Her iki kadın da bu hâllerleriyle, yüzyıllara dayanan kadın eğitimsizliğine son vermek, öğrenmek ve yaşamak isteyen kadınların düşebilecekleri yanlışları anlatmak üzere yaratılmış uç örneklerdir. Yazarın, kadınların bilgiye hırsla sarılmaları üzerine yaratabilecekleri yeni karanlıkta saplanıp yok olma endişesini temsil ederler. Alttan alta da kadınların bilip öğrenmesinin ne işe yarayacağı, ne işe yaraması gerektiği sorgulamasını başlatırlar.

Gerçekten de sosyal hayatın kendilerine hiç de hazır olmadığı bir dönemde kadınlar bu donanımlarıyla ne yapacaklardır? Bu sorgulamaların sonunda yön­süz kalmış, hedefleri belirlenmemiş kadın eğitimine bir istikamet kazandırılacaktır. Mithat Efendi’nin bu konudaki cevabı hazırdır. O kadınları, gelecek nesli yetiştiren bilgi sahibi anneler, zihinsel dönüşümünü

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

gerçekleştirmiş erkeklerin evde huzur içinde yaşayabileceği ortamı hazırlayan eşler, evi yöneten iyi idareciler olarak görmek ister. Bundan ilerisi Zekiye ve Ceylan gibi teori ve pratik, bilgi ile hayat arasında sıkışarak harcanan kadınları ortaya çıkaracaktır. Fakat Mithat Efendi'den de dönemden de daha fazlasını beklemek akılcı olmazdı. Çünkü "Feminizm, kadının insan hakları diye tanımlanan haklarını elde etmesini ve kullanmasını ister. 19. asırda Osmanlı yazarlarının feminizmi benimsemelerini ve anlatmalarını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olamazdı. Özellikle de Mithat Efendi gibi dengeyi seçmiş bir yazar için keskin çıkışları önermesini beklemek tam anlamıyla yersizdir." (Argunşah 2013: 105)

Mithat Efendi yaşadığı müddetçe siyasal, sosyal, fikrî hatta ekonomik tercih ve telkinlerinde 'denge adamı' olmayı seçmiştir. Bu 'denge adamı' olma tercihi kadınlar ve onlarla ilgili meseleleri anlatırken de herhangi bir sapmaya uğramaz. Anlaşılan yazar eğitimle tanışan, artık kitap ve gazete ile okuyan, bir taraftan yazmaya başlayan kadınların önünde sonunda Avrupalı hemcinsleriyle karşılaşarak daha köktenci bir tavra girebileceklerinden çekinmektedir. Bunun için de devrin 'kültürel babası' olarak oğulları gibi 'kız'larına da orta yolu tavsiye eder. Oysa Ceylan her bakımdan var olan düzeni bozan, kurulmuş dengeyi sarsan kadındır. Eserin ve hayat hikâyesinin sonunda, kendisi gibi bütün ailesinin de mahvına sebep olur. Bu Muallim Naci tarafından 'Mutavassıtîn' anlayışının mimarı ve öncüsü kabul edilen yazarın düşünce dünyasına da hayat felsefesine de uygun bir yaklaşımdır. Ayrıca Meşrutiyetle başlayan yeni bir dönemin başında ve kendisine ait son eserinde de bunu ifade etmesi anlamlıdır. Bir anlamda 'kadınların manevi babası'nın evlatlarına vasiyetidir. Fakat toplumun genel huzurunu korumayı esas alan, çatışma ihtimallerinden bile uzak duran bu tavır bile Mithat Efendi'yi Osmanlı feminizminin önderleri arasına yerleştirmeye yeter.

Ahdiye: Kadın kadıncık bir kız

Jön Türk'te Ceylan'ın karşılığı Ahdiye'dir. Ahdiye bir asker olan Gazanfer Bey ile güzelce ama ümmi bir Çerkes cariye olan Dilşinas Hanım'ın kızıdır. Evlendikten bir süre sonra cepheye çağrılan Gazanfer Bey, karısının okuma yazma bilmemesinden yola çıkarak bir kızı olursa ona okuma yazma öğretmeyi ahdetmiştir. Gazanfer Bey o devirde henüz terbiye-i nisvan konusunda büyük adımlar atılmamış olduğundan "...öyle kalemi eline aldığı gibi karşısındaki erkekleri durduracak mertebelerde talim-i nisvanı bir türlü zihnine sığdıra[maz]." (9) Fakat esaret günlerinde zevcesinden aldığı mektupların aslında ona ait olmamasından ve bir kâtibin sözlerini kendisine getirmesinden de çok etkilenmiştir. Üstelik "... kendisi dahi yazdığı yazacağı mektuplarında gönlünün her istediğini o kâğıda koyamayacak. Zira o sözleri doğrudan doğruya zevcesi okuyamayacak. Ara yerde bir bigâne okuyup Dilşinas Hanım o sözleri o yabancının ağzından işitecek," (9) olması üzerine "...kız evladım olursa mükemmelen okutturup yazdırayım!" (9) ahdini vermiştir.

Dilşinas Hanım kız çocuklarının eğitilmesi gereğine inanmaz. Fakat arada kocasının verdiği yemin olduğu için rıza göstermek zorunda kalır. Onun göre kızlar sadece dinlerini daha iyi öğrenmek için okumalıdır. Ahdiye, civardaki kız ve erkek çocukların birlikte devam ettikleri bir okula gönderilir. İlkokuldan çıktıktan sonra da eğitimi yine Gazanfer Bey'in ahdini yerine getirmek için eve gelerek ders veren Hoca Abdüllatif Efendi'ye emanet edilir. Haftada üç gün kiracılarının kızı Remziye ile ders alan Ahdiye, ilkokulda Kur'an okumayı sökmüş, dinin farzlarını ve vaciplerini öğrenmiş, biraz ilmihal bilgisine vakıf olmuş, hatta biraz hesap bilgisi ile coğrafyayla bile tanışmıştır. "İşte Ahdiye'nin lisanca olduğu gibi fikirce dahi terakkiyatını temin eden tederrüs ve teallüm bu olmuştur." (13)

Dilşinas Hanım, Ahdiye'nin kütüphanesine aşktan söz eden yeni roman ve hikâyelerin girmesine de izin vermez. Bunun için Ahdiye'nin kitaplığını Ahmediyeler, Muhammediyeler, Battal Gaziler oluşturmaktadır. Fakat Ahdiye yine de gizlice 'asar-ı cedide' okur. Dikkat edilirse

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

burada Ceylan'ın tam tersine tamamen var olan düzenin içinde ve sınırları zorlamayan bir eğitim anlayışının yetiştirdiği genç kız vardır. Onun tek yenilikçi tarafı annesinden gizleyerek okuduğu 'asar-ı cedide'dir. Bunlar da Avrupa'daki bazı milletlerin aksine kızların roman ve hikâye okumalarının faydasına inanan, bunlarla da eğitim yapılacağını düşünen Mithat Efendi'nin görüşleri yüzünden romana girerler. Fakat Mithat Efendi bu okumaları da özgür bırakmaz ve Dilşinas Hanım'ın tehditkâr gölgesiyle sınırlar.

Yazar, Ahdiye'nin Dilşinas Hanım'ın koyduğu engeller içinde ve yeni eserlerle fazla hemhal olmadan yetişmesini 'Ahdiye hakkında pek hayırlı' bulur. Zira eğer arkadaşı Remziye gibi önünde bir engel olmasaydı o bir 'Ceylan' olurdu fikrindedir: "Yalnız Remziye'nin nail olduğu müsaade dâhilinde yetişmiş olsa idi Müslümanlığa dair olan terbiyeden mahrum kalarak sırf yeni fikirler içinde yetişmiş olurdu. Yeni fikirler içinde! Anlıyor musunuz? Bunu pek iyi anlamanızı arzu ediyoruz. O yeni fikirlerin en aşağı dereceleri bile bazı müşkülpesentleri bihakkın düşündürmektedir. Hâlbuki yeni fikirlerin yüksek dereceleri o kadar müthiştir ki o derelere varanlara Müslüman demek yalnız 'Müslümanım' diye ikrarlarından dolayı mümkün olabilir tasdikleri araştırılacak olursa hiç de mümkün olamayacağı görülür. (...) Bunlara 'Avrupalı' demek belki caiz olabilecek ise de (...) terakkiyat-ı fikriyenin o derecesi Avrupa'da mehasin-i ahlak gayretinde bulunanlar nezdinde de istihsan edilememektedir." (14) Dikkat edilirse Mithat Efendi, yerlilikle Müslümanlığı aynı kefeye koymakta Avrupalılık ve yeni fikirleri de -ki bu dinden çıkmayla eşdeğerdir- aynı seviyede görmektedir. Kendi kendini yetiştirmek isteyenler ise bu yeni fikirlere eğilim göstermemektedirler.

Ahdiye'nin yerli ve Müslüman kalarak ideal kadın olarak yükselmesinin ve Ceylan'ın Avrupa'nın bile karşısında tereddüt ettiği aşırı görüşlere varmasının sebebi anneleridir. Roman boyunca görüşlerini bizzat dile getiren, başkalarının hayat düzenlerini de etkileyen planlarını bizzat yapan Ceylan'a karşılık, 'bizim Ahdiye' adına bütün konuşmaları yapan ve kararları alan annesidir. Aldığı kararlarla anne ve babasını bile hayrete düşüren baskın bir kimlik olarak Ceylan'a göre Ahdiye, sadece itaat eder ve rakibinin daha olumsuz bir karakter örneği olarak ortaya konulmasına yardımcı olur. Yazar okuyucunun onunla ilgili çıkarımlarını da tesadüflere bırakmaz ve şöyle tanımlar: "... yeniye eskiyi mezc ederek hakikaten mükemmel bir talim ve terbiye dahilinde yetişmiş bir kız oluyordu. El hüneri olarak biçip dikmek ve nakış ve dantela yapmak derecelerini buldu. Yalnız müzikadan bilküllüye mahrum kaldı." (15) Bu son bilgi ile Ceylan ile Ahdiye arasında tam bir ayrılık yerleştirilir. Çünkü Ceylan hem bir tiyatro artistinin kızıdır hem de Nurullah'ın aklını müzik ve dansla çelmiştir. Romanın ilerleyen kısımlarında da bir kadının alması gereken eğitimin özelliklerini sıralayan yazar, bu eğitimin sınırlarını yine 'erkeğe göre kadın yaratma' fikri üzerinden koyar. Romanda evlenmeye karar veren Nurullah'ın arkadaşıyla yaptığı 'nasıl bir kadınla evlenmeli?' tartışması, yazar tarafından şöyle cevaplanır: "(...) bütün müddet-i ömründe insana refakat edecek olan bir kadının kendisine söylenen sözü anlar ve kendisi dahi söyleyeceği sözü anlatacak kadar olsun ders görmüş bulun[malı]" (145) ve biraz Fransızca bilmeli, fazla olmamak kaydıyla müzikten de anlamalıdır (133).

Feminizm denilen mebhas-i nisvan... Erkekle kadının tesavi-i tammı meselesi...

Jön Türk'de en dikkat çekici fikir, 'terakkiyat-ı fikriye' dolayısıyla varılan serbestiyet düşüncesidir. Romanın bir bölümünde meşrutiyet dolayısıyla gelen hürriyet/serbestiyet fikrinin ondan faydalanmayı bilenler için ne kadar gerekli fakat bunu bilmeyen ya da başaramayanlar için ne kadar tehlikeli bir 'nimet' olduğunun tecrübe edildiğine dikkat çeken Mithat Efendi, her şeyin fazlasını korkutucu bulur. Oysa Ceylan ifrattadır. Medeniyet düşüncesinin temellerini oluşturan eşitlik fikrinin bir insan hakkı olduğuna inanır. Dolayısıyla kadınlarla erkeklerin eşit konumda olduklarını, erkeklerin yapmaları ve söylemeleri uygun olan her şeyin kadınlar tarafından da yapılabileceğini savunur. Onun bu fikrinin derinliklerinde kadınların erkeklerin elinde oyuncak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

olması, evlenecekleri kişiyi seçmemesi, bir erkeğe onu sevdiğini veya evlenmek istediğini söyleyememesi, kısacası bir erkek için mübah olanın kızlar için mübah olamaması yatmaktadır. Bunun için de cesur bir adım atarak Nurullah'a onu sevdiğini söyler.

Oysa Nurullah'a göre bu, tabiatın ve toplumun kanunlarına aykırıdır ve böyle bir tavır kadınların erkekleşmesi anlamına gelmektedir. "Kız kızlığını bilmeli erkek de erkekliğini!" (48) der ve Ceylan'ın ilanıaşkına da sınırları içinde kalmak şartıyla ses çıkarmaz. Nurullah'ın bu konudaki ölçüsü, yazarı gibi, 'hissiyat-ı kavmiye'dir: "... bizim hissiyat-ı kavmiyemize göre bir kız 'sevdim' demeyecek. Yalnız sevildiğini kabul istidadında bulunduğunu gösterecek," (49) tir. Çünkü "Her milletin kavanin-i diniyye ve dünyeviyyesinden mütehasıl bir usul-i medeniyeti vardır." (50) Böylece Mithat Efendi asıl felsefesini söylemiş olur. Erkek ile kadının tam olarak eşit olabilmesi meselesi, erkek ile kadının toplumdaki yerleri ve görevleri konusu, tamamen geleneklerle ilgilidir. Gelenekleri, başka bir söyleyişle toplumsal kuralları belirleyense dindir. Bunun için de başka toplumlar için uygun olabilen uygulamalar Osmanlı/Müslüman kadınları için uygun olamayacaktır.

Yazara göre Ceylan'ın bu cüretkâr tavrı da Avrupa kökenli olan Feminizm'e inanmış olmasındandır. Feminizm'in Fransız kaynaklı bir düşünce olduğu için Osmanlı ülkesinde çok iyi bilinmediğini ya da yalan yanlış öğrenildiğini söyleyerek tanımını yapar. Mithat Efendi'ye göre "Feminizm denilen mebbas-i nisvân Avrupa kadınlarını öteden beri duçar olageldikleri pestane bir mazlumiyetten kurtarıp hukûk-ı insânîyye ve medeniyyeye lâyük ve nâil etmek gayret-i merdanesinden ibarettir." (73) Feminizm buna göre Avrupalı kadınların mensup oldukları dinleri dolayısıyla özellikle evlilik içinde ve erkekler karşısındaki durumlarını iyileştirmek için ortaya çıkarılmış bir hak arayışının adıdır. Yazar Avrupalı kadınların içinde buldukları konumda olmadıkları halde -Müslüman kadınların pek çok haklarının görmezden geldiğini kabul ederse de- Feminizm davasına düşmelerini anlayamaz ve bir 'hamhayal' olarak niteler. Buna rağmen Feminizm'in hayallerinin tam anlamıyla gerçekleşmesi durumunda, içinde yaşanan zamandan daha fazla gariplikler, sıkıntılar olacak, kadın erkek eşitliği tam olarak sağlansa bile her şeyin alt üst olması, insanları hayvanlar dünyasındaki düzene imrenir hale gelecektir.

Gerek terbiye-i medeniyece gerek maişet-i beldece orta hâlli bir şey...

Ahmet Mithat Efendi *Jön Türk* romanıyla Osmanlı kadınının nasıl olması gerektiğiyle ilgili soruları da cevaplar. Söylemek istediklerinin yorum yapılarak çıkarılmasına da razı olamayan yazar, işi tesadüflere bırakmaz ve Nurullah'ın arkadaşı Salih Ziya Bey'le yaptığı konuşma aracılığıyla 'nasıl bir kadın?'ın vasıflarını belirler. Bir yandan da konuşmaların dikkatle takip edilmesini istediği için, "Şu iki gencin musahabesini kız babası bir adam işitse idi kızlarına ne yolda bir terbiye vermek emrinde pek büyük irşatlara nail olurdu." (145) diyerek babaların dikkat kesilmelerini sağlar. Çünkü çok yıllar önce kendini bütün Osmanlı kadınlarının 'manevi babası' ilan ettiği gibi kız çocuklarını da babalarına emanet etmiştir. İçinde yaşanan asrın bilginin kaynağı hâline getirdiği erkekler eşlerinin ve kız çocuklarının öğretmenidirler. Buna göre 'nasıl bir kadın?' sorusu kadınlardan çok erkeklere ve 'nasıl bir kadın?' yaratılması gerektiği ile ilgili esasları belirlemeyi başlatmak üzere sorulmuş bir sorudur.

Genel anlamıyla *Jön Türk* romanı, ama özel olarak da Ceylan Ahdiye karşıtlığı, ölçüyü ne 'efkâr-ı atika içinde çürümüş' ne de 'efkâr-ı cedide içinden zıp diye sivrilmiş' (133) olan bir kadın şeklinde belirler. Asrın erkeği olarak Nurullah ve Salih Ziya Ceylan gibi 'ser-bâz bir kızdan ne kadar korkuyorlar ise bundan seksen sekiz sene evvelki terbiye dâhilinde perveriş-yâb olmuş bulunan kızlara da o nisbette rağbetsizlik" (145) gösterirler.

Roman boyunca, 'Nasıl bir kadın?' sorusunun daima erkekler tarafından cevaplanması ve asıl muhatabın kadının bizzat kendisi olamaması şaşırtıcıdır. Bütün planlar, konuşma ve tartışmalar

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

kadın üzerinden yapılır. Ancak kadının görüşü sorulmaz. Görüşünü söyleyen kadınınsa eser boyunca durmadan olumsuzlanan, uçlarda dolaşan Ceylan gibi bir kadın biçiminde yaratılması ilgi çekicidir. Herhalde Mithat Efendi, bütün toplumu dönüştürecek ögenin kadın olduğuna inandığı için, konuyu tesadüflere, daha doğrusu "... düşünebilmek iktidarı pek büyük bir iktidar olup (...) Kadınlarımızda ise bittabi daha az bulunur." (122) dediği kadınlara bırakmak istememektedir. Erkek egemen bir toplumsal yapının temsilcisi olarak da 'erkeğe göre bir kadın' yaratmayı doğru bulur. Daha önceki yıllarda yazdığı *Peder Olmak Sanatı*'nda evlenilecek kadınlarda bulunması gereken evsafı sıralarken koyduğu ölçülere bağlı kalır. Bu anlamda *Jön Türk*'ün yazarın *Peder Olmak Sanatı*'nda teorik planda anlattıklarını bir roman dünyası içinde sunduğu eseri olduğu söylenebilir. Böylece bilginin hayata uygulanabilir olmasına ve tecrübe edilmiş bilgiye inanan yazar, roman dünyasının sunduğu sonsuz canlandırma imkânlarıyla teorisini de deneme alanında görmüş olur.

Peder Olmak Sanatı'nda evlenilecek kadınlarda güzellik; sağlıklı, iffetli, ahlaklı olma ve iyi bir soydan gelmekten başka iyi yolda terbiye edilmiş olma şartlarını aramanın doğru olacağını söyler. İyi yolda terbiye edilmek ise okur-yazar ve lisan-âşına olmaktır. Sefaretlerde 'ecnebilerle münasebeti olacak bir adamın zevcesi olma' ihtimali, kadınlara asrın dili Fransızca'yı konuşacak, konuşulmuş anlayacak kadar öğrenmeyi çağdaş kadın olmanın şartı olarak getirmiştir. Ancak kadının bu yabancı dil bilgisi, Avrupa bilgisiyle tanışması, yeni dünyaları tanıması ve bilgiye açılması için bir kapı değil, eşini temsil etmesi ve eşinin ihtiyaçlarına cevap vermesi içindir: "İhtimal ki yarın (...) ecnebilerle münasebeti olacak bir adamın zevcesi olur. Sefaretlere mensup kadınlar onun ziyaretine gelirler. Bunlarla lisan-ı umumi olan Fransızca'yı söylemekte maddî, manevî büyük fayda vardır. Vele ki ecnebiler ile münasebeti olmasın, şimdi delikanlılarımızın pek çokları lisan-âşınadırlar. Zevcelerinin dahi lisan-âşına olmasını bittabi tercihen arzu ederler. (...) Müzikadan da mutlaka behresi vardır. (...) Bunlar bir kız için hasbelzaman levazım-ı cedidendirler. Çünkü onları tezcik edecek olan gençler aglebiyetle mekâtib-i âliyede ikmal-i tahsil etmişlerdir. İlimlere, lisanlara vâkıf olmuşlardır. Bir zamanın hamhalat kızları gibi mahluklarla yaşayamazlar. Bazıları ecnebi kızlarını alıyorlar ki buna gönlümüz hiç razı olmamakla beraber mazuriyetlerini dahi inkâr edemeyiz." (Ahmet Mithat 2013a: 28-29)

Ceylan da asrın kızları gibi Fransızca bilir, Avrupa'nın kitaplarını okur, müzik bilgisi vardır, piyanodan başka birçok sazı da çok iyi çalar hatta bir de şarkı söylemeyi ve dans etmeyi de bilir. Ancak onun kusuru ve Ahdiye'den farkı, okuduklarının sınırlanmamış olması ve Ceylan'ın da bütün okuduklarına inanarak onları hayata geçirmeye yeltenmesidir. Oysa Ahdiye'nin annesinin koyduğu sınırlar içinde okuduklarıyla kendi varlığına katkısı, toplumsal düzeni sorgulayacak bir seviyede olmamıştır. O bilgiyle imkânlar ölçüsünde tanışmıştır. Ancak sınırları, Mithat Efendi'nin istediği gibi verili düzeni sürdürmesini getirmiştir. Eserin sonunda da Mısır'da eşinin yanında misafir ağırlarken görülür. Çünkü Mısır'a gelen Avrupalı seyyahların pek çoğu Nurullah'ın evine uğrarlar ve 'nisvan-ı İslam ahvali' hakkında ondan bilgi alırlar. Ülkelerine döndüklerinde bu bilgilerini makaleler haline getirerek Müslüman kadının hayatını çok merak eden Avrupa'ya anlatırlar. Böylece nisvan-ı İslam'ın sözcüsü bile Ahdiye değil, doğru seçim yapmış olan Nurullah -bir erkek- olur.

Romanın 'mebahis-i nisvan' konusunda asıl çaba sarf eden, düşünen, mücadele eden kişisi Ceylan'dır. Ancak yenilen ve kaybeden kadını da olur. Eserin sonunda "...feminizm daiyelerinin en muzır cihetlerinde tebahhur ederek iğfaline çalıştığı bir delikanlı ile hulya ettiği izdivaca muvaffak olamadığından" (234) yeis ile çıldırır ve yanarak ölür. Oysa Ahdiye hiç savaşa girmeden kazanmıştır. Kadınlık adına hiç çaba sarf etmemiş, dolayısıyla hata da yapmamıştır. Onun tek üzüntüsü evlendiği gün kocasının tutuklanmış olması ve bir müddet onu beklemek zorunda kalmasıdır. Ancak Osmanlı kadınının aydınlanması için kendini ortaya koyan bir kadın

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

deneyiminin üzerine 'dengeyi koruyan yazarın dengeyi koruyan kadını' olarak kendi hikâyesini yerleştirmiştir.

Sonuç: Müslümanca bir feminizm yahut Osmanlı Feminizmi...

Jön Türk'ün 11 Eylül 1908'de tefrika edilmeye başladığı düşünülürse, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 23 Temmuz 1908'den çok uzaklaşmadığı fark edilebilir. Mithat Efendi, otuz iki yıl süren baskıdan sonra hürriyete kavuşan insanların nasıl davrandıklarını gözlemlemiş ve 'aşırı hürriyet' fikrinin hangi noktalara varabileceğini tahmin ederek endişelenmiş olmalıdır. *Jön Türk*, bu değişimin kadın dünyası üzerindeki değişimler noktasından soru ve cevaplarını taşır. Romanda hürriyet/serbestiyet fikrini, kadınların hak ve hürriyetleri noktasından değerlendiren yazar, Feminizm'de odaklanır ve yarattığı kahramanlar üzerinden konuyu tartışır. Bunun olumsuz sonuçlarını da ortaya koyar.

Feminizm, Mithat Efendi'ye göre Avrupa'ya özgüdür ve Avrupalı kadınların şartlarını iyileştirmek için üretilmiştir. Oysa Osmanlı kadınının şartları ve ihtiyaçları başkadır. Avrupa kadınlarının özellikle de Hıristiyanlık dolayısıyla ortaya çıkan hayatî arızalarına karşı ve onları ortadan kaldırmak üzere geliştirilmiş olan Feminizmin, Müslüman Osmanlı kadınları tarafından tutkuyla benimsenmesi yazarı şaşırır. Çünkü Feminizmin önerdiği serbestiyet fikri, "Türk ve Müslüman havalalarına henüz sığar şeyler değildir." (600) Ceylan ve Ahdiye üzerinden verdiği mesajlarda Avrupa feminizmini olumsuzlar ve yaratabileceği tehlikeleri hatırlatmak ister.

Mithat Efendi, Avrupa medeniyetini tanır ve çağdaşlaşmanın yanında yer alır. Ancak çağdaşlaşmanın ilkelerinin gelenek içinde ve ona aykırı düşmeyecek şekilde gerçekleşmesini teklif eder. Kavanin-i diniyye ve dünyeviyyenin esaslarını belirlediği medeniyetin, başka milletlerden taşınan usullerle değiştirilmesi, ona göre ortaya sağlıklı sonuçlar koyacaktır. Osmanlı dünyasında geleneğin esasını ise İslamiyet oluşturmaktadır. Bu durumda Feminizm de, Avrupa'nın 'kavanin-i diniyye ve dünyeviyyesi'nin bir sonucudur ve Osmanlı dünyasına uygun değildir. Bu durumda Osmanlı medeniyetinin esaslarına ve kadınlarının ihtiyaçlarına dayalı bir 'Osmanlı Feminizmi'ne ulaşım zorunludur. Nurullah romanda bu fikri şöyle özetler: "İnsan *hatta bir kız bile* çok şeyleri öğrenmeli. Fakat içinde yaşadığı mevkiin muktezasına tevfik-i muameleden ayrılmamalı,"dır (48). Böylece Mithat Efendi asıl felsefesini de söylemiş olur. Erkek ile kadının tam olarak eşit olabilmesi meselesi, erkek ile kadının toplumdaki yerleri ve görevleri konusu, tamamen geleneklerle ilgilidir ve gelenekle çatışma yaratmayacak düzenlemelerle çözülebilecektir.

Bir 'denge adamı' olarak "Her şeyde ifrat da fenadır, tefrit de! Kızları esen yellerden esirgemek gayretiyle kafesler derununda kanarya kuşu gibi yetiştirmek de tehlikelidir, bir hürriyet-i tabiiyye ile başıboş gezen sakalar, isketeler, ispinozlar gibi bırakmak da" (53) diyen Mithat Efendi, Osmanlı Feminizmi'nin esaslarını kadınların topluma yabancılaşmayacak ve aile yaşamını kolaylaştıracak kadar eğitilmeleri şeklinde belirler. Ancak burada toplumun genelinde meydana gelmesi muhtemel uyumsuzluklar düşünülerek kadınlar aleyhine bir teklifte bulunulmuştur. Bu, Mithat Efendi'nin erkek egemen bir toplumun sesi ve öncüsü olarak yeni bir dönem başında 'erkeğe göre bir kadın yaratma/şekillendirme fikri'nin yansımasıdır.

KAYNAKÇA

Ahmet Mithat Efendi (2003): **Jön Türk**, hzl. Kâzım Yetiş, Ankara: TDK.

Ahmet Mithat Efendi (2013a): **Peder Olmak Sanatı**, hzl. G. Akyol, İstanbul: Dergâh Yay.

Ahmet Mithat Efendi (2013b): **Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi**, hzl. G. Akyol, İstanbul: Dergâh Yay.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

-
- Ahmet Mithat Efendi (2011): **Feylesof ve Fazıl Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar**, hzl. S. İnceoğlu-Z.S. Bektaş, İstanbul: Klasik Yay.
- ARGUNŞAH, Hülya (2013): “Felsefe-i Zenan’ı Yeniden Okumak”, **İlim ve Fennin Reis-i Mütefekkeri Ahmet Midhat Efendi**, hzl. F. Arslan, Kayseri: Erciyes Üniv. Yay., s. 85-106.
- ENGİNÜN, İnci (2006): “Ahmet Mithat’ın Hâlâ Geçerli Öğüdü: Kızlarınızı Okutun”, **Merhaba Ey Muharrir!**, hzl. N.Esen-E. Koroğlu, İstanbul, s. 192-200.
- ENGİNÜN, İnci (2009): **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)**, İstanbul: Dergâh Yay.
- KARACA, Alâattin (1991), “Ahmet Midhat Efendi’nin Jön Türk Adlı Romanı”, **Türkoloji Dergisi**, C. 9, S. 1, s. 121-141.
- UĞURCAN, Sema (1987): “Ahmet Midhat Efendi’nin Hatıratı ile Romanları Arasındaki Münasebet”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 2, s. 185-199.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

